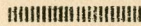

Впродовж вісім літ подружого пожиття Архібальд Велькін надто чувся збентежений мовчанкою жінки в таких випадках, коли не годилася з його думкою. Ніколи в житті не зустрів жінки, що так уміла мовчати, як Наталія. Надавало це їй прикмети якоїсь таємничої сили. (Переклад зі збірки америк. оповідань).

Г. Костельник.

Цар над соняшниками.

Як той перський цар з казки, і я найшов на світі тільки одного справді щасливого чоловіка.

Щасливець, що про нього оповідає перська казка, був убогим пастухом, ані сорочки на собі не мав. А дідо Маслій — це він той єдиний щасливець на світі, що я його знайшов — він мав сорочку й не одну, мав і коника, і віз, і свинку собі рік-річно вигодував та заколював, одначе не мав своєї хати й жив комірником через ціле своє життя.

Може й не повірите мені, може подумаєте собі, що це тільки в книжках так пишеться. Наведу вам гідного свідка, що прекрасно знав діда Маслія.

Через сім років мешкав дід Маслій комірником у своєї покійної бабуні. А вона мені нераз говорила:

— Тільки одного справді щасливого чоловіка знала я на світі — діда Маслія. Так йому Бог дав, бо сам із себе певне не міг би бути такий. Він був інакший, як інші люди: він був ...ну, не вмю інакше сказати, він був щасливий, як святі в небі.

Тай, бувало, бабуня, коли про це оповідала чужим людям, оправдувала цей свій осуд:

— Я й сама не вірила би, якщо б я сама не знала його, якщо б про це оповідала мені якабудь людина зі села, що ніде не бувала, нічого не бачила й нічого не знає. Але ж я і в Єрусалимі була, і в Римі була, тридцять років я сама газдувала, як вдова, з панами знаюсь не від нині, два мої сини високі школи покінчили, наш панотець парох, як знаєте, це мій сват, я і в самого хорватського бана на обідах бувала (один з синів бабуні був виховником банових дітей) — а такого щасливця, як дідо Маслій, я ніде більше не видала.

Йому, уявіть собі, все йшло на радість! Бо є такі побожні люди, що ніколи не закленьуть, хоч яка їм прикрість. І дідо Маслій ніколи не закляв, та не задля побожності, а ...задня щастя. Його щастя було сильніше від усіх пригод і клопотів, що спадають на кожную людину, наче ржа на залізо. Так йому Бог дав. Він був наче золото, що не ржавіє ані в воді, а ми всі зі заліза.

Одного разу — оповідала бабуня далі — вернув дідо Маслій з поля, з баштану, з повним возом кавунів і динь. Він баш-

таником був. Я саме вийшла на подвіря, а на возі всі дині на кусні порозбивані й заболочені, тай сам дідо заболочений, а дишель від воза зломаний.

Я заломила руки:

— Пробіг, щож сталося?! Яка шкода, яке нещастя!

І, уявіть собі, думаєте, що дідо Маслій закликав, як кожний інший був би зробив в такій пригоді?! Ні, він не такий був. Звернувся лицем до мене, веселий, наче б ніщо, тай каже, показуючи батоном:

— Он там уже в селі, на краю села, діти бавилися. Один хлопець був перебраний за страхопуда. Дурна кляча настрашилася, бо несподівано це побачила, тай скочила в бік, віз перевернувся, висипався саме до болотнистого рова, що тростиною заріс, дишель зломився... Але люди зараз надбігли, помогли... Щож? Нехай і свині раз попоїдять собі солодких динь... Людське нещастя може вийти свиням на щастя; а щастя для свиней — це і для людей щастя, бо свині не живуть для себе, а для людей...

— Уявіть собі — продовжала бабуня, — дід Маслій, ще й так жартував собі зі своєї пригоді!

А мені стало його жаль, та кажу до нього:

— Ой, ой, діду, як вас дуже жалую! Як тяжко мусите бідувати-гарувати! Кусника свого поля не маєте, чуже собі винаймаєте, своєї хатоньки не маєте, в чужій комірником тиснетесь... Гірка ваша доля!

А він, уявіть собі, (хто такого сподівався би?), він мені відповів, наче святий з неба:

— Ой, господине, не кажіть таке, не гнівайте Бога! Я дякувати Богу, дуже щасливий на світі. Не міг би бути щасливіший! Я не маю кусня землі? Не маю хати? Ось подивіться — показав рукою на небо — все небо моє, ані цареві сонце не світить інакше, як мені!.. А на землі?... Я цар над соняшниками!

— Коли він це сказав — кінчила бабуня — я зрозуміла, що він не такий чоловік, як інші. Ми нині з заліза, а він був наче з золота.

Дідо Маслій мав на думці соняшники, що їх рік-річно садив довкола свого баштану. Певне дещо жартував, коли себе назвав „царем над соняшниками“, та в цьому було більше правди, ніж жарту.

А лекше бути царем над людьми, як царем над соняшниками.

* * *

Коли б я вас повів там, де проживав дідо Маслій, на безмежну рівну, як стіл, рівнину, вам певне здавалось би, що ви випали з аеропляну й падаєте по пустих просторах неба та зближаєтесь до неминучої загибелі на землі. А дідові Маслієві здавалося, що він наче його соняшники, росте з землі та спинається до неба, щоб його ціле обняти, загорнути.

О, ті протилежні становища, що з них люди приглядаються життю-буттю!

Всі люди, що знали діда Маслія, гляділи на його життя, як звичайно на життя вбогої людини. На весні і в літі дідо Маслій був баштяником. Виарендував з-пів морга поля недалеко села, копав, садив, поливав, розвозив по селі дозрілі кавуни й дині, продавав, щоб домогтися якогось грошика на зиму. А в зимі помагав заможнішим господарям у зимових роботах, найчастіше теребив кукурудзу. І тут модерні машини відобрали бідним людям працю й хліб, бо машина з бензиновим мотором нині теребить кукурудзу, наче б дощ падав. А тоді, в часах діда Маслія-сідали люди, кожний на свій стільчик, що мав вбитий ніж поперек, тай гур-гур качан з усіх боків. Натеребити 100—200 кірців кукуридиноного зерна це була довга, довга праця. А хоч тоді в нас менше поля обробляли, ніж тепер (тоді були величезні пасовища, що їх опісля, по скомасуванню землі, стали управляти), то й тоді було чимало газдів, що мали кукурудзи по кількасот кірців.

Отак тяжкою, щоденною працею своїх рук пробивався дідо Маслій через життя. Ів хліб свій „у поті лица свого“, як написано в біблїї про Адама, вигнаного з раю. Говорили люди: Ще щастя, що дідо Маслій бездітний, тільки сам з бабою, бо вбогому комірникові гірко в чужій хаті з дітьми. Діти завсіди зроблять якусь пакість, а родичі мусять день у день „випивати“ за них від господаря дому. Та інші думали саме навпаки: Якби дідо Маслій мав діти, то був би собі купив якусь хатину, не мусів би комірком тулитися через ціле життя. Тай дідо Маслій уже старий, діти вже підпомагали би його, не мусів би на старість так тяжко гарувати... Хоч як собі міркували люди, завсіди їм сходило на нещастя, на незавидну долю діда Маслія.

Але дідо Маслій інакше бачив світ і своє життя. Добре моя бабуня казала, що він був не такий, як інші люди. Він був щасливий, хоч і вбогий.

Він був багатий душею — „цар над соняшниками“.

* * *

„Баштан“ це турецьке слово. В нас є своє рідне слово „динянки“.

Динянки улаштував дідо Маслій, як усі динянкарі в нас. По тій стороні динянок, що притикає до пільної дороги, отже на вході до динянок, по одному боці колиба з тростини (тростини в нас багато: кожний болотнистий рів заростяє тростиною); по другому боці викопана яма, ніби керниця, щоби було відки воду брати для поливання; до ями ведуть два-три сходи, викопані в землі, щоби був легкий приступ до води. Скрізь і поперек динянок чиста стежка, по одному боці самі кавуни, по другому дині. Динянки довкруги обсажені соняшником.

Он подивіться на діда Маслія, стоїть на своїх динянках, на стежці, з коновкою в руці — чомусь задумався. Вся рістня ще

молода, ще мала — соняшники дідові щойно по коліна. А дідо весь у білому — наче араб у своєму бурнусі. Це певне 1000-літня одежа в тих сторонах; авжеж не могли її мадяри принести з півночі, але мусіли її тут знайти й переняти від слов'ян, що тут мешкали. „Гачі“ широкі, мов широка спідниця, сорочка коротка, а її рукави довгі й широкі, наче рукави ряси сербських попів. Усе з білого, домашнього полотна. Одежа, як не можна краще, пристосована до гарячого підсоня: і найменший вітрець має доступ до тіла та охолоджує його.

Наш дідо закотив рукави по лікті — а життєва радість так бє від нього, як горяч від сильного весняного сонця у нашій краю. Не знав дідо Маслій ні про клітини, ні про гени, ні про атоми, ні про електрони, а одначе душею він їх вичуває. Кожній, і найменшій, речі в природі він дивувався і за велику річ уважав її. Ось і тепер він задумався: Яким чудом може вийти квіт з бадилля — жовтий такий, як золото, квіт із зеленого бадилля? (Він мав на увазі квіт своїх динь і кавунів).

І душа йому говорила, що це сам Бог творить, тільки він може такі дива творити. І говорила йому душа, що він, дідо Маслій, помагає самому Господу Богу в його творенню, що він — Божий помічник...

Ось тут була тайна його нескаламученого, завжди живого щастя.

Якжеж мав дідо Маслій почувати себе вбогим, немічним і прибитим, якжеж мав нудитися й томитися своєю працею, коли він мав ясну й постійну свідомість, що він божий помічник та що в природі нема малих річей?! Куди не поглянув, там находив невимовне багатство божого світу. Ніхто не вчив його цього, така була його душа. На нас, звичайних людей, таке „надхнення“ лиш рідко коли приходить. З правила тоді, коли маємо якусь працю, що нею надіємося досягнути якоесь відкриття; або коли маємо свідомість, що щось вартісного творимо; або коли сподіємося, що досягнемо великі гроші. О, тоді всяка праця й труднощі, наче їх не було, а відчуваємо тільки радість і ріст душі — приплив багатства життя.

Як радісно носив воду дідо Маслій та поливав свої кавуни й дині! Зрана, щоби сонце не спарило.

Як радісно копав, полов, доглядав — „помагав самому Господеві Богу“, щоби засаджене сімя довести до квіту, квіт до плоду, а плід до повного дозріння...

* * *

Літний день коло Маковея. Вже давно соняшники прокинулися зі сну й тяжкими своїми головами поклонилися сонцю й своєму господареві, дідові, та своїми пахощами, наче кадилом, наситили воздух над динянками. Тепер дідо Маслій — цар над соняшниками. Тепер земля платить йому за його працю. Динянки мов завалені ягнятами — темними й сірими: кавунами й динями. Порепане листя кавунів, ніби сріблом припорошене, уже не ро-

сте, тут і там усихне, та зате ростуть кавуни; і дині ростуть, але кавуни більші. Дідо зрана збирає дозрілі гарбузи, зносить до колиби. Окремо складає кавуни, окремо дині.

А безупинно розмовляє з ними, ніби з дітьми.

— О, то-то-то! А диви! Який великий, а зі споду білий!

— Ну, ну, я тобі поможу... Ось так: перевернути так треба! Тягни но сонце в себе, позеленієш, позеленієш, як Бог приказав!... А ти пругастий, писаний — о, тобі вже час до колиби, та між люди, вже час! Перезрілий недобрий — тратить соки, ликуватий! Ну, ну, старість — не радість і для вашого роду!...

— Ха, ха, ха! — розсміявся дідо весело до найбільшої дині:

— Чому ж ти так розсілася?

Не видержала, пук мішок від цукру!... Ну, ну, ходи, ходи до колиби, до холодку!

Зрана баба приїжджала на динянки, дідо наладував повний віз, та їхав до села продавати.

— Гереги (кавуни)! дині! — разураз протяжно, наче співаючи, розголошував, сидючи на возі та їдучи вулицями села.

— Діду, ану розкряйте мені цього-во кавуна, чи добрий!? Дідо мах ножем, кавун тріскотить, наче б був з леду. Стиснув з боків кавун, а на розкраєному місці кавун розявив свою багрянку утробу, наче мережану з кривавої роси.

— Ох, добрий! — втішилася купуюча жінка.

А дідо з тріумфом:

— Авжеж добрий, бо божий! Його Бог сотворив, я тільки пильнував, щоб йому кривди не було!

Коли рік бувало, жінки торгувалися, бо ніби дорого, дідо Маслій знову на своє зводив.

— Дорого?!... А я вам кажу, що це за безцін! Нехай дали би вам усі гроші світу, чи хоч кому іншому, то ніхто такого не сотворить. Це тільки від Бога купуєте! Якщо б кавуни не зародили, то треба би за них вдсятеро стільки заплатити — о!

Інші динянкарі в такій пригоді бігмаються і закликаються, що це справді стільки коштує, що це і те; а дідо Маслій лиш так говорив і добродушно всміхався.

І мав дідо Маслій славу, що його кавуни найліпші. Діти прибігали до матері та просили їх і нудили: „Мамо, купіть кавунів! Той дідо продає, що має такі добрі кавуни!“

Коли рік був добрий на гарбузи, дідо Маслій виплекував і такі величезні кавуни, як бочівочки — важили й по 20, або й більше кілограмів один.

Живемо в тайнах, хто зна, чи щаслива душа діда Маслія, випромінюючи в світ, не уділялася також його кавунам та диням?

* * *

Розпродав дідо свій денний збір, з порожним возом вернув на динянки. Баба поїхала до села, а дідо лишився на динянках. Тепер наш дідо не має ніякої праці, тільки оком поводить по динянках, щоб кавунам „якось кривда не сталася“.

Десь може перед годиною продзвонили на полудне. Горяч така, що аж соняшники мліють. Листя динь поскручувалося, само хорониться від спеки та нечутно благає небеса, щоб зіслали дощ. Але наш дідो чує те нечутне благаєння й потішає зімліле листя: „Буде, буде, буде! Дасть Бог!“.

Ген-ген далеко пасеться величезне стадо коров. Худоба з цілого села. Звиш дві тисячі голів. І наче плавають по морі.

Як? Відки ж тут узялося море? Моря нема, та так виглядає. Ясні, ясні, наче з білої імлі хвилі заляли весь обрій і пливуть, пливуть... Для діда Маслія тут нема тайни. Це так від спеки. вогонь з неба в такому виді ходить по землі... „Фатаморгана“ в наших краях. Дивна мелянхолія проникає душу на цей вид, якась поезія з другого світу. Не розумію, чому в нас це явище так прозаїчно назвали; „баба кози гонить“. Хіба для дітей, або може самі діти. Дідो Маслій знає всіх людей у селі — і старших, і діти; ба знає й всі корови та коні, хоч скільки їх. Хто ж мав би краще те все знати, як не дідо Маслій, що в літі день у день їздить по всіх вулицях села, перед кожною хатою стає, з усіма людьми розмовляє та всьому приглядається?

І не нудиться наш дідो ні тоді, коли на динянках не має ніякої праці.

Його душа повна багатим інвентарем життя — заювлена й хатами в селі, і людьми, і кінями, й коровами, думками про них, споминами, журбою й „благоволенням“ для них...

Це все, — його, його рідне, йому дороге, його власність. Що з того, що він не має права продати он усіх тих коров з цілого села та сховати гроші до своєї кишені? Ой, Господи, адже всі люди мусять жити, а він, дідо Маслій, нікого не хоче оскорбити для своєї приємности. Або то багач все проїдає, що має?!

Дідо Маслій переходив у своїх думках багачів, що їх знав, і виходило йому, що щастя не йде в парі з багатством, що воно не в багатстві, а в душі людини. Одні багачі скупі, всього жалують собі, тільки більшу працю й журбу мають зі свого багатства, інші урокують собі якусь мету, що її не можуть досягнути, й зовсім без потреби огірчують собі життя; знову інші нещасливі в родині.

От стільки їх щастя, скільки оком і серцем захоплять зі свого майна. А так нашому дідові вільно тішитися всяким майном — не тільки своїм, але й чужим. І чуже майно таким способом стає його власністю.

Саме того позбавлені ті, що в тюрмі сидять, і нещасливі вони, що не можуть свого ока та серця звеселяти багатим інвентарем світу.

Ходить наш дідо по своїх динянках, „цар над соняшниками“, що помагає Богові в його творенню, а відкритий світ перед ним.

Там стадо коров з цілого села; а тут ближче, на боці, село в гущавині темних дерев, а білі, білі хати вилискуються на сонці мов дзеркало. (Ніде так гарно не вміють білити хат, як у нас; мури аж світяться). І думає собі дідо:

— Не дай, Боже, вогню! Таке все сухе, як папір!...
Бідні корови тепер!... Сонце спалило пасовище на червону цеглу...

Та буде, буде дощ, дасть Бог! Вечором прийшов сусід динькар до нашого діда. Приніс шість качанів кукурудзи. Розложили вогонь. Печуть, їдять, смакують. Сусід, як звичайно люди, нарікають на посуху, на це і те — на все. Наш дідо, наче б свої кавуни поливав, потішає й розраджує сусіда і себе. Довго сусіди говорили, оповідали, разом сиділи. А нічне небо виступило над ними в цілому свому маєстаті. Далекі зорі наче б приближалися до землі, ставали щораз ясніші та трипотіли своїм стрібагим таємним промінням, наче білі голуби своїми крильми в леті. Молочна дорога, цей вінець небесний, розвернула свої загадочні, дрібні жемчуги, щоб земля дивувалась тайнам неба.

Скільки разів наш дідо поглянув на небо, зідхнув голосно:
— Свят, свят, свят Господь!

* * *

Від місяця не було дощу. Хоч і надходили хмари, та якісь такі „замкнені“ в собі, що ніяк їм зродити дощу. Бувало дві-три краплі спустились — такі грубі, мов би голубяче яйце впало з неба та розбилося. Стільки всего. Здавалося, що ось-ось гряне дощ, а то нема та нема.

Аж одного дня по полудню зявилася грубезна, сіра хмара на заході, зовсім низько при землі, захопила цілий обрій, та стала сунути якась закочена, грізна, готова до воєнного походу.

Від неї потягнув холодний вітер. Розпечена земля стряслася й дихнула вогнем на нього. Земля й небо стали змагатися.

Вітер потягнув дужчий, а земля жбурнула проти неба порохом аж ген до хмар, що вилонювалися з тієї великої могутньої, матірної хмари й випереджували її. Порох закрив ціле небо. Зробилось темно. Вітер свище, гуде, шаліє, наче б усі чорти з пекла вирвалися, та згинає до землі кожную рослину, гне кожную деревину, несе солому, полову, порошок, рве дахи на хатах. Здається, що ціла земля перевернеться від заходу на схід.

Буря. Бачванська буря, що вежі з церкви скидає, стирти соломи розносить по полі й з одного села до другого села.

Наш дідо сховався до своєї колиби, що на щастя своїм зведеним боком стоїть до заходу, відки буря суне. Хреститься й молиться, а колиба, наче капелюх на голові, раз-у-раз зривається, щоби з бурею полетіти в світи.

Майнула блискавиця, загомонів могутній грім — такий переможний, наче б звіщав прихід самого небесного Володаря. Небавом загуркотів другий грім — на іншому місці неба, третій, четвертий... Вітер притих, впав дощ. Дощ спершу грубий та рідкий, потім щораз густіший, наче б море з неба ллялось на землю. А блискавиці, а громи, ой, Боже, один жах! Небо рветься, тріскає, й палиться на кожному місці нараз, безупинно. Від ударів земля стогне й заводить. Дощ січе, мов би лютував; громи

